

О. М. Чечель,

к. е. н., доктор наук з державного управління, професор кафедри державного управління
Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

ГНОСЕОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЛІ ДЕРЖАВИ В РЕГУЛЮВАННІ СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

O. Chechel,

Ph.D., Doctor of Public Administration, Professor of Public Administration,
National University Bioresources and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

EPISTEMOLOGY RESEARCH ROLES THE STATE IN REGULATING OF CONTEMPORARY ECONOMIC RELATIONS

Досліджено теоретичні підходи до визначення ролі держави в регулюванні економічних відносин. Визначено основні цілі та завдання державного управління економічною політикою. Підкреслюється, що одним із пріоритетних завдань державного управління є ефективне управління економікою країни. Для України характерна відсутність чіткого бачення майбутньої моделі розвитку як державного управління в цілому, так і такої важливої її складової як економічної політики. У роботі проведений глибокий аналіз сучасного стану державного управління економікою, який дозволив автору, на основі застосування системного підходу, зробити висновки про те, що економічна політика держави в умовах становлення ринкових відносин є системою заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, направлених на адаптацію наявної соціально-економічної системи до умов життєдіяльності сучасного динамічного суспільства.

Theoretical approaches to the role of the state in regulating economic relations. The main aims and objectives of government economic policy. It is emphasized that a priority objective of public administration is the effective managing the economy of the country. Ukraine is characterized by the absence of a clear vision of the future model development public administration as in general and of such an important part as an economic policy. In this paper carried out deep analysis of the current state of economic governance, which allowed the author on the basis of a systematic approach to make conclusions that economic policy in conditions of market economy is a system of legislative, executive and supervisory nature to adapt existing social economic system to the living conditions of the modern dynamic society.

*Ключові слова: державне управління, економіка держави, державна політика, ринкова економіка.
Key words: public administration, the state's economy, public policy, market economy.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток глобалізаційних процесів не тільки не зменшує ролі держави в економічному житті, а навпаки, ставить питання про її збільшення, оскільки посилюється необхідність використання нових ефективних управлінських підходів до проблем, з якими стикається національна економіка під час глобалізації.

Економічна політика держави в умовах зміцнення ринкових відносин є системою заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, спрямованих на адаптацію наявної соціально-економічної системи до сучасних умов життєдіяльності су-

спільства. Важливою проблемою в даному аспекті постає відсутність науково обґрунтованого підходу до визначення основних елементів пріоритетної ролі держави в регулюванні економіки, нерозробленість правових засад здійснення такої діяльності, що сприяє розвитку різних сегментів тіньової економіки, що є серйозною загрозою економічній безпеці держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ПУБЛІКАЦІЙ

Досліджуючи причини збереження і навіть зростання ролі інституту держави в економіці, Дж. Стігліц пов'язує їх із неефективним за Парето рин-

ком через ряд недоліків [1, с. 150]. Серед них автор виділяє такі: неспроможність механізму конкуренції протистояти монополії; неспроможність ринку постачати суспільні товари і послуги; недосконалість інформації про ситуацію на ринку; періодичні випадки високого безробіття, простоїв обладнання, інфляція, нерівновага.

Слушно, на нашу думку, зауважує професор Ю. Петруня, що діяльність держави як суб'єкта економічного регулювання виявляється в її економічній політиці [2, с. 263].

Для вивчення перетворень у сучасній соціально-економічній структурі С. Єрохін застосовував положення структурних трансформацій [3, с. 8]. З цього приводу російський дослідник А. Шастико наголошує, що утворення економічної політики є результатом поєднання різноманітних моделей інституціональної економіки [4, с. 32]. Проте серед науковців практично відсутні дискусії стосовно того, що сучасна система економіки належить до змішаного типу.

Участь держави у процесі економічного розвитку, як вважає професор Т. Мельник, забезпечує можливість координувати діяльність усіх економічних агентів, щоб узгодити економічні інтереси окремих інституціональних одиниць та національні економічні інтереси [5, с. 247].

Останнім часом актуалізуються дослідження питань ролі державної політики в окремих сферах економіки. Тут варто відмітити праці Н. Малиш, зокрема її статтю "Методологічні засади макроекономічного аналізу державної політики", в якій підкреслюється, що в умовах геоелектронічних трансформацій макроекономічні засади державної політики повинні базуватись на розробленні дієвих державних програм із урахуванням реальних макроекономічних показників і глобальних світових тенденцій [6]. В іншій своїй публікації автор визначає особливості механізмів державного управління у сфері екології в Україні [7].

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Питання визначення ролі держави в регулюванні економічних відносин в умовах сьогодення, як прототип політики добробуту населення, в українській науковій літературі вивчено недостатньо. На нашу думку, це пов'язано з тим, що комплекс заходів, який традиційно вважали соціальною політикою в Радянському Союзі, є набагато вужчим від того феномену, що існує сьогодні.

Особливо роль державного регулювання зростає в умовах наявної економічної кризи. Світовий досвід показав, що вихід із кризи можливий лише при твердій централізації державної влади й проведених нетривіальних заходів щодо забезпечення економічного росту. Тому основною метою даної статті є теоретичне обґрунтування ролі держави в регулюванні економічних відносин як системного поняття.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Забезпечення дієвості системи державного управління потребує в ХХІ-му столітті її адаптації до нових вимог трансформації суспільства. Тому для переорієнтації економічної політики у бік розвитку добробуту населення доцільним є розширення традиційної системи влади до: світоглядної, ідеологічної, законодавчої, виконавчої, судової, регіональної та місцевої, які б працювали на принципах професійного та демократичного представництва [8]. Розвиваючи дану тезу, український дослідник С. Сардак вважає, що у стратегічному періоді ці заходи можуть викликати необхідність зміни форми правління (парламентська чи президентська республіка, конституційна монархія). Важливого значення набувають заходи забезпечення якості праці державних службовців: процедури їх

відбору, вікові та кваліфікаційні вимоги, співвідношення повноважень і відповідальності, заходи розвитку (підвищення кваліфікації, оцінювання, здатність до саморозвитку), можливість суспільного контролю та люстрації [9, с. 281].

Економічна політика держави, згідно з традиційними поглядами, є одним із проявів (функцій) державного управління. Тому на державу покладений обов'язок установлювати загальні норми життєдіяльності та функціонування суспільства. Сучасна ринкова економіка немислима без ефективного механізму її взаємодії з державою, з органами законодавчої та виконавчої влади. Більше того, цей механізм став однією із сутнісних ознак високо розвинутого демократичного суспільства, основною ознакою якого є високий рівень добробуту населення країни.

Таким чином, пошуки адекватної міри державного регулювання економіки є головною тенденцією в розвитку сучасного світового ринкового господарства. Дозволяючи зберегти практично всі переваги ринку, регулювання дає можливість згладити негативні сторони його функціонування, перш за все, в соціальній сфері. При цьому особливо важливим моментом для нашої країни є забезпечення утримання відносного балансу між економічною ефективністю та соціальною справедливістю. У результаті збалансованого розвитку економічної і соціальної сфер відбувається підвищення стабільності й ефективності функціонування всіх суспільних механізмів. Саме таке завдання і стоїть перед українською владою: знайти збалансовану міру державного втручання в економіку, і саме на це спрямовано багато законодавчих ініціатив останніх років.

Концептуальні основи державної економічної політики у даному напрямі можуть бути зведені до таких цілей економічної політики держави, які й складають її основу:

1. Економічне зростання. Головною кінцевою метою кожної національної економіки й економічної політики є добробут населення, який досягається лише через економічний розвиток держави. Заходи економічної політики, спрямовані на досягнення цієї мети, можуть бути різними, але їх поєднує спрямованість на активізацію найважливіших факторів економічного росту, серед яких — інвестиції капіталу, реструктуризація економіки, ефективна зайнятість та зростання продуктивності праці, високий платоспроможний попит населення тощо.

2. Оцінка стану економічного розвитку країни. Формування економічної політики держави починається з об'єктивного аналізу її економічного стану, який проводиться на конкретному господарському рівні, виділяються критичні місця в структурі економіки країни, галузі, регіону. Оцінюються терміновість вирішення проблем, альтернативні наслідки усунення негативних явищ.

3. Визначення стратегії. В сучасних умовах, коли декларується стратегія переходу України до економіки інноваційного типу, важливим завданням державної економічної політики є формування національної інноваційної системи, що забезпечує ефективну співпрацю науки, бізнесу та держави. Для цього необхідне проведення комплексу заходів, які стосуються таких важливих напрямів як формування сприятливого податкового режиму і митної політики; вдосконалення законодавчої бази в області захисту та використання інтелектуальної власності; створення ефективної інноваційної інфраструктури, що забезпечує трансферт результатів сектора досліджень та розробок в національну і глобальну економіку.

4. Формування політики відповідності інтересам економічної системи. Перше питання, відповідь на яке суттєво впливає на формування концепції державної економічної політики: наскільки принципи ринкової

економіки є недоторканою цінністю, якою мірою від них можна відступати при збереженні панування цих принципів. Питання це надзвичайно важливе, оскільки від нього залежить можливість застосування адміністративних засобів регулювання, державного програмування, націоналізації й розвитку державного сектору. Приватизація державних підприємств, доцільність і ефективність таких заходів також є предметом даного аналізу.

5. Визначення доцільності застосування інструментів державного регулювання. Вибір інструментів державного регулювання залежить від багатьох факторів: сфери регулюючого впливу, виду економічної діяльності, бажаного наслідку тощо. Наприклад, інструменти державного регулювання зовнішньої торгівлі поділяються на митні та не митні. Серед них розрізняють ті, які стимулюють експорт — прямі та непрямі експортні субсидії, й ті, що обмежують імпорт — мито, квоти, ліцензії тощо, тобто торговельні обмеження. У цьому плані важливо врахувати інтереси національних суб'єктів економічної діяльності при підписанні міжурядових й інших міжнародних угод.

Вважаємо, що практична реалізація будь-яких інструментів державної економічної політики має слугувати реалізації основної цілі — забезпечення добробуту населення, що досягається шляхом: а) забезпечення (за допомогою державних коштів та методів) процесу реалізації економічних прав і свобод господарюючих суб'єктів; б) державного контролю за дотриманням "правил гри" між суб'єктами ринкових відносин, забезпечення вільної конкуренції, недопущення в даній сфері протиправних дій; в) забезпечення конкурентного середовища за допомогою державного антимонопольного регулювання.

6. Необхідність урахування впливу економічних законів суспільного відтворення, які передбачають динамічний розвиток виробничих можливостей держави та підвищення ефективності суспільного виробництва, що вимагає певного інституційного і державного коригування диспропорцій, які виникають між окремими стадіями процесу відтворення (виробництвом, розподілом, обміном, споживанням), між попитом і пропозицією. Як свідчить світовий досвід, основним завданням економічних перетворень є усунення дисбалансу у процесах відновлення та створення передумов для запобігання його виникненню у майбутньому.

7. Суперечливий характер впливу фінансової глобалізації на національну економіку вимагає активної економічної політики держави щодо вироблення зваженого підходу до регулювання валютно-фінансової сфери. Особливо актуальності набувають проблеми розроблення теоретико-методологічних засад розвитку міжнародного переміщення капіталу, з'ясування його ролі та місця у світовій валютно-фінансовій системі, визначення основних закономірностей і тенденцій у період формування інформаційної економіки в розвинутих країнах.

8. Здійснення ефективною економічною взаємодією суб'єктів господарської діяльності на ринку більш розвинутої інфраструктури. Створення і підтримка такої інфраструктури — завдання не лише однієї держави, часто це вимагає узгодженої політики декількох країн чи міжнародних економічних об'єднань.

Проте ринок не є здатним до самостійного регулювання, навіть за умов високої конкуренції. Участь держави у цих процесах є обов'язковою. Йдеться про два основних напрями економічної політики держави у процесі регулювання ринкових відносин:

1. Державне регулювання економічної діяльності господарюючих суб'єктів. Ринкові відносини не охоплюють всі існуючі макроекономічні взаємозв'язки. Наслідком взаємодії виробників та споживачів часто

є негативний результат, який не вимірюється в грошових одиницях. Наприклад, ринкові відносини не поширюються на регулювання такого випадку як нанесення шкоди промисловістю навколишньому середовищу.

2. Державне регулювання споживання суспільних благ. До суспільних благ належать національна оборона, охорона правопорядку, державне управління, комунікаційні мережі тощо. Розподіл суспільних благ є однією з регуляторних функцій держави в системі вільної конкуренції.

Мабуть, саме державне регулювання економіки є швидше не метою, а засобом здійснення цілей більш високого рівня, до яких можна віднести забезпечення загальнонаціональних інтересів (національна безпека, суспільне благополуччя). Стосовно ж більш конкретних засобів державне регулювання виступає саме як мета.

Цілі державної економічної політики можливо досягти у ході реалізації наступних стратегічних завдань:

1. Досягнення максимального добробуту населення країни можливе:

— за рахунок встановлення норм і правил конкуренції;

— завдяки цілеспрямованому проведенню політики, орієнтованої на зростання і забезпечення її стабільності з використанням економіко-політичних інструментів, що якомога менше обмежують економічну свободу;

— шляхом забезпечення повної зайнятості, що зумовлено, насамперед, соціальними причинами, оскільки це дозволить гарантувати дохід кожній особі, здатній працювати;

— завдяки забезпеченню свободи зовнішньої торгівлі, вільного обміну валютою і розширення міжнародного поділу праці в рамках світової економіки.

2. Забезпечення економічно ефективною і соціально спрямованою грошовою політикою, в першу чергу підтримання стабільності цін:

— завдяки стабільній грошово-кредитній політиці;

— за рахунок стабільності та збалансованості державного бюджету;

— шляхом досягнення збалансованості платіжного балансу та рівноваги у зовнішній торгівлі.

3. Соціальна забезпеченість, соціальна справедливість і соціальний прогрес, насамперед, захист сім'ї, справедливий розподіл доходів і майна:

— за рахунок досягнення рівня виробництва, здатного забезпечити відповідну пропозицію продукту як економічної основи соціальної захищеності;

— завдяки конкуренції, оскільки вона зводить до мінімуму соціальну несправедливість і одночасно сприяє соціальному прогресу;

— за рахунок державного коригування первинного розподілу доходів і майна через виплати соціальної допомоги, пенсій, компенсацій, дотацій, доплат за житло.

4. Забезпечення динамічного економічного розвитку. Однією з основних передумов успішного розвитку вітчизняної економіки є її активне входження у світове господарство, систему міжнародних економічних відносин. Після десятиліть закритості, односторонньої інтеграції в економіку колишнього СРСР, Україна отримала можливість і постала перед необхідністю інтеграції у систему світового розподілу праці. Прагнення країни зайняти гідне місце у світовому господарстві зумовлює необхідність визначення головних орієнтирів, пріоритетів зовнішньоекономічної політики.

5. Створення інноваційно-технічного забезпечення;

6. Формування розвинутої та достатньо диверсифікованої промислової інфраструктури, здатної акумулювати інноваційні матеріали і технології.

7. Перебудова фінансової системи в такий спосіб, щоб вона була здатна працювати з високотехнологічними компаніями нової економіки та своєчасно реагувати на кризові ситуації у світовій економіці.

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі держави в регулюванні економічних відносин як системного поняття дозволило нам обґрунтувати, що економічна політика держави в умовах становлення ринкових відносин є системою заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, направлених на адаптацію наявної соціально-економічної системи до умов життєдіяльності сучасного динамічного суспільства. Розглядаючи економічну політику як систему, ми дійшли висновку про можливість виділення таких основних її компонентів, як цілі, пріоритети та завдання.

До основних цілей економічної політики, на нашу думку, слід віднести: економічне зростання, спрямоване на підвищення добробуту населення; визначення економічного стану держави; визначення стратегії; формування політики відповідності інтересам економічної системи; визначення доцільності застосування тих або інших інструментів державного регулювання.

Завдання економічної політики нашої держави на сучасному етапі полягають у: чіткій взаємодії всіх гілок влади з метою подолання впливу світової фінансової кризи; створенні умов для розвитку ринкових відносин, ринкової інфраструктури; потреби розвитку взаємодії ринкових та державних регуляторів, а також з'ясування ролі державного механізму у системах сучасного господарства; правовому забезпеченні функціонування змішаної економіки — визначенні спільних умов ефективного господарювання; проведенні політики макроекономічної стабілізації; прямому державному володінні та управлінні основними елементами інфраструктури національного господарства, природними монополіями, особливо важливими в політичному, економічному і фінансовому плані (ВПК, дорожні метали тощо); необхідності у формуванні та впровадженні сучасної політики у галузі промисловості, залученні до повного або часткового фінансування інвестиційних та структурно-технологічних програм і проєктів. Водночас, надається різнопланова фінансова підтримка та економічні гарантії; участі в розподілі та перерозподілі ВВП через державний бюджет, активному використанні таких інструментів макроекономічного регулювання як податки, акцизи, тарифи, мито, антимонопольний контроль над цінами тощо; проведенні гнучкої зовнішньоекономічної політики, направленої, з одного боку, на поступове входження країни в систему міжнародних економічних відносин, а з іншого — на захист основних галузей національної економіки за допомогою протекціоністських заходів до тих пір, поки вони не будуть у змоззі успішно конкурувати на світовому ринку; запобігання витоку національного капіталу і захоплення його репатріації з-за кордону; організації виробництва суспільних товарів і послуг; раціональному перерозподілі ресурсів і доходів; забезпеченні функціонування соціальної сфери, механізму соціального захисту населення; охороні навколишнього середовища; проведенні гнучкої зовнішньоекономічної політики.

Література:

1. Штігліц Д.Е. Економіка державного сектора / Анатолій Олійник (пер. з англ.), Р. Скільський (пер. з англ.). — К.: Основи, 1998. — 854 с.
2. Петруся Ю.Є. Економічна політика держави: "суспільний вибір" в умовах глобалізації / Ю.Є. Петру-

ся // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1 (3). Том 1. — С. 263—270.

3. Єрохін С.А. Теоретико-методологічні основи дослідження структурних трансформацій / С.А. Єрохін / Актуальні проблеми економіки. — 2004. — № 3 (33). — С. 3—12.

4. Шаститко А.Е. Новая институциональная экономическая теория: особенности предмета и метода / Московский гос. Ун-т им. М.В. Ломоносова. Экономический факультет. — М.: ТЕИС, 2003. — 51 с.

5. Мельник Т.М. Інституційні чинники економічного розвитку: теорія і практика / Т.М. Мельник. — Вісник Донецького національного університету. Сер. В: Економіка і право. — Вип. 2. — Т.1 — 2010 р. — С. 245—251.

6. Малиш Н.А. Методологічні засади макроекономічного аналізу державної політики / Н.А. Малиш. — 2010. — Режим доступу до статті: <http://www.nbuv.gov.ua>

7. Малиш Н.А. Особливості механізмів державного управління у сфері екології в Україні / Н.А. Малиш / Державне управління та місцеве самоврядування / Збірник наукових праць. — 2010. — Вип. 4. — 422 с.

8. Достаточна общая теория управления / Сайт Академии управления. — Режим доступу: <http://www.ko-ba.ru>

9. Сардак С.Е. Перспективні напрями соціально-економічного розвитку України / С.Е. Сардак. — Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2010. — № 1. — Т. 2. — С. 277—284 с.

References:

1. Shtihlits, D. E. (1998), *Ekonomika derzhavnoho sektora* [Economics of Public Sector], *Osnovi*, Kyiv, Ukraine.

2. Petrusia, Yu. Ye. (2010), *Ekonomichna politika derzhavi: suspilnii vibir v umovakh hlobalizatsii* [The economic policy of the state: social choice in a globalizing], № 1 (3). Tom 1, *Biuletен Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, Kyiv, Ukraine.

3. Yerokhin, S. A. (2004), *Teoretiko-metodolohichni osnovi doslidzhennia strukturalnikh transformatsii* [Theoretical and methodological foundations of the study of structural transformations], № 3 (33), *Aktualni problemi ekonomiki*, Kyiv, Ukraine.

4. Shastitko, A. E. (2003), *Novaia institutsionalnaia ekonomicheskaiia teoriia: osobennosti predmeta i metoda* [New Institutional Economics: features of the subject and method], *TEYS*, Moskva, RF.

5. Melnik, T. M. (2010), *Institutsiini chinniki ekonomichnoho rozvitku: teoriia i praktika* [Institutional factors of economic development: theory and practice], vol. 2, t.1, *Visnik Donetskoho natsionalnoho universitetu*, Donetsk, Ukraine.

6. Malish, N. A. (2010), *Metodolohichni zasadi makroekonomichnoho analizu derzhavnoi politiki* [Methodological Principles of Macroeconomic Policy Analysis], vol. 3, *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Kyiv, Ukraine.

7. Malish, N. A. (2010), *Osoblivosti mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia u sferi ekolohii v Ukraini* [Features of the governance of environment in Ukraine], vol. 4, *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, Kyiv, Ukraine.

8. *Dostatochno obshchaia teoriia upravleniia* [Sufficiently general management theory], *Sait Akademii upravleniia*, Kyiv, Ukraine.

9. Sardak, S. E. (2010), *Perspetivni napriami sotsialno-ekonomichnoho rozvitku Ukraini* [Perspetivni areas of social and economic development of Ukraine], № 1, T.2, *Biuletен Mizhnarodnoho Nobelivskoho ekonomichnoho forumu*, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2014 р.